

ks. dr hab. Andrzej Bruździński, prof. UPJPII
Instytut Historii
Wydział Historii i Dziedzictwa Kulturowego
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Michała Gołębiowskiego, *Obecność i wpływ Ojców Kościoła na prozę staropolską przełomu XVI i XVII wieku. Analiza wybranych utworów*. Kraków 2020, s. 156, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Wacława Waleckiego.

Podjęty przez doktoranta Michała Gołębiowskiego temat zakorzenienia staropolskiej literatury w świecie idei wykrystalizowanych w świecie antyku chrześcijańskiego należy powitać z uznaniem, jako że ciągle brakuje tutaj prac syntetycznych jak też i analitycznych w jakim stopniu wczesne chrześcijaństwo znalazło oddźwięk w dziejach naszej myśli i literaturze. Znamienne jest zalecenie synodu prowincjalnego piotrkowskiego z roku 1589, który kaznodziejom w interpretacji tekstów skryptyrystycznych nakazał posługiwać się nauką Ojców Kościoła i innych doktorów zaaprobowanych przez Kościół, gdyż mają być zgodni z Tradycją w pełnej jej ciągłości, tak jak to uczył tego św. Bazyli: «Dominus ita docuit, Apostoli praedicaunt, Patres observarunt, confirmarunt Martyres, sufficiat dicere: sic edoctus sum. Et item alius: si christianus es, credere quod traditum est» – „Pan tak uczył a Apostołowie to przepowiadali, Ojcowie zachowywali, Męczennicy potwierdzali, wystarczyło, by powiedzieć: tak zostałem pouczony. Albo inaczej, jeżeli jestem chrześcijaninem, wierz w to co zostało ci przekazane”¹.

Przedstawiona rozprawa mgr Michała Gołębiowskiego składa się ze *Spisu treści, Wstępu*, ośmiu rozdziałów, *Podsumowania i Bibliografii* w której odnotowane zostało przez Autora 58

---

¹ *Constitutiones et decreta condita in Provinciali Synodo Gnesnensi [...]*. Praegae 1590, Officina Othmariana, s. 73.

starodruków i źródeł drukowanych oraz 135 prac określonych, jako „opracowania”, które Doktorantowi pragnącemu pogłębić określony problem dostarczały cennej pomocy. Dysertację rozpoczyna *Wstęp* (s. 4-8) w którym Doktorant przedstawił pokrótce problem badawczy pracy i omówił definicję pojęcia „Ojcowie Kościoła”.

Rozdział pierwszy pracy (s. 9-19) traktuje ogólnie o obecności Ojców Kościoła w kulturze wczesnej nowożytności, nakazywanej przez Sobór Trydencki, jak i postulowanej przez ówczesne autorytety moralne i naukowe.

Wykorzystaniu dzieł starożytnych pisarzy kościelnych w literaturze polemicznej i apologetycznej poświęcony jest rozdział drugi dysertacji (s. 20-42). Przedstawił w niej Doktorant konieczność odwołania się do dzieł patrystycznych w okresie reformacyjnego zakwestionowania prawd wiary, aby wykazać że nauczanie Kościoła jest wierne Tradycji. Autor znalazł tego interesujące potwierdzenie w dziele o. Hieronima Cyrusa OCD, który twierdził iż nazywano wówczas katolickich pisarzy „patrologami” a protestanckich „teologami” – czyli że podstawowa różnica pomiędzy nimi tkwiła w stosunku do Ojców Kościoła czyli Tradycji. Autor zilustrował ten problem przykładem dzieł Eustachego Trepki, który jako protestant wykorzystywał dzieła patrologiczne tylko niektóre i tylko pod pewnym względem, gdyż według niego począwszy od papieża Grzegorza Wielkiego dokonano zdrady odejścia od Słowa Bożego. Inne podejście do tego problemu widoczne było w dziełach ks. Piotra Skargi, Marcina Białobrzeskiego czy Jana Biesiekierskiego.

Trzeci rozdział (s. 43-69) poświęcony został dwóm czołowym literackim twórcom wieku XVI: Stanisławowi Hozjuszowi i Andrzejowi Fryczowi Modrzewskiemu i ich stosunkiem do dzieł patrystycznych. Autor poddał analizie najważniejsze w tym względzie dzieła tychże myślicieli, *De Ecclesia* Modrzewskiego i *De expresso Dei Verbo* oraz *Confessio* Hozjusza. Modrzewski swoiście rozumiał autorytet Ojców Kościoła, jak też i ich twierdzenia, przyjmując je o tyle, o ile zgodne są z jego myślą. Hozjusz natomiast znakomicie władający greką, jak i łaciną wykorzystywał myśl Ojców Kościoła jak najszerzej przywołując w swoich działach większość Ojców Kościoła i pisarzy kościelnych. W tym kontekście Autor prowadzi ciekawe rozważania nad obecnością św. Augustyna w twórczości obu pisarzy, widząc w ich postawie, podejście odpowiadające ich wierze jak też ich poglądom filozoficznym.

Rolę i znaczenie patrystyki w komentarzach biblijnych przedstawia rozdział czwarty (s. 70-85). Doktorant uwzględnił dwa komentarze do przekładów Biblii na język polski: Biblii Brzeskiej i Biblii Wujka i zastosowanie w nich dorobku intelektualnego pisarzy antyku chrześcijańskiego.

Stosunkowi do dzieł z okresu patrystyki i ich wykorzystaniu w nauce antytrynitarzy polskich a zwłaszcza Grzegorza Pawła z Brzezin poświęcony został rozdział piątym dysertacji (s. 86-96).

Interesującym zagadnieniem jest przyswojenie myśli Ojców Kościoła w twórczości parenetycznej, czym Autor zajął się w rozdziale szóstym (s. 97-109). Przedstawił to na przykładzie utworów dwóch autorów różnej konfesji Hieronima Balińskiego i Jakuba Lubelczyka.

Kolejnym polem zainteresowania Doktoranta to literatura dewocyjna i ascetyczna. Autor omówił recepcje dzieł patrystycznych w tego rodzaju literaturze w rozdziale siódmym (s. 107-120) posługując się pracą *Posel zbawienia* Adama Opatowczyka oraz pismami karmelity Hieronima Cyrusa.

Ostatni, ósmy rozdział (s. 121-144) pracy, przeznaczony został na przedstawienie wykorzystania dzieł patrystycznych w kaznodziejstwie tego okresu. Jako przykłady ilustrujące to zagadnienie posłużyły kazania ks. Piotra Skargi, szczególnie Sejmowe, oraz kazania karmelity o. Andrzeja Kochanowskiego i kanonika krakowskiego Szymona Starowolskiego. Pracę kończy dwustronicowe (s. 145-146) *Podsumowanie*.

Doktorant podjął się w swojej dysertacji istotnego choć niełatwego tematu recepcji myśli Ojców Kościoła okresu przełomu XVI i XVII wieku – czasu wyjątkowego i naznaczonego szczególną polemiką. Zagadnienie to nie należy do łatwych, popularnych, czy też modnych, wymaga znajomości historycznego i filozoficznego kontekstu. Jest to jednak problem, który w pewnych kwestach – zwłaszcza religijnych – posiada znaczenie fundamentalne. Dotyka bowiem głębokiego sporu w chrześcijaństwie od XVI wieku o rolę i znaczenie Tradycji. Protestantyzm tworząc odmienną formę chrześcijaństwa zakwestionował Tradycję Kościoła. Pomimo więc swego kluczowego znaczenia temat ten nie jest obecny w szerszym zakresie w badaniach naukowych, jak też polskiej literaturze. Poza drobnym przewodnikiem bibliograficznym Janiny Czerniatowicz, Czesława Mazura, *Recepcja antyku chrześcijańskiego w Polsce. Materiały bibliograficzne*. T. 1: *XV-XVIII w.* Cz. 1: *Autorzy i teksty*. Cz. 2: *Problemy doktrynalne i historia wczesnego chrześcijaństwa*. Lublin 1978 – 1983, nie ma opracowań syntetycznych, powstało jedynie trochę studiów szczegółowych. Praca mgr Gołębiowskiego wypełnia więc dotkliwą lukę w naukowych badaniach nad myślą filozoficzną i teologiczną wieku XVI i XVII. Obecność twórczości pisarzy z antyku chrześcijańskiego świadczy także o wykształceniu, erudycji i kulturze piszących wówczas autorów. W przeważającej mierze czytali oni dzieła wspomnianych twórców w oryginale,

choć też dostępne były także rozmaite kateny. Daje nam to obraz i zakres obecności idei humanistycznych w polskich kręgach umysłowych.

Pan mgr Gołębiowski podjął się opracowania wspomnianego tematu w sposób całościowy, ukazując pełną złożoność tego zagadnienia. W sposób syntetyczny przedstawił ujęcie recepcji chrześcijańskiej myśli antycznej przez różne strony sporu umysłowego XVI i XVII wieku. Uwidoczniona została poprzez to różnorodna postawa wobec tego zagadnienia nie tylko płynąca z różnych postaw ideowych, ale także z wielorakości podejmowanych tematów – instrumentalizacja dorobku ojców Kościoła jest mniej widoczna w tematach parenetycznych.

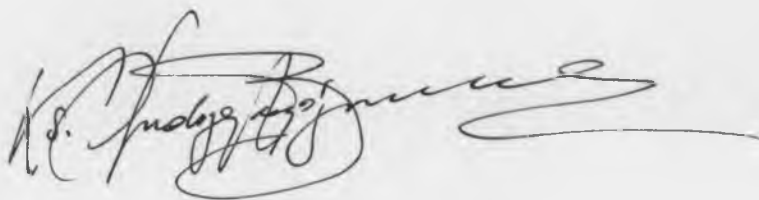
Recenzowana praca została metodologicznie przemyślana i dobrze skomponowana a oparta zasadniczo została źródłach. Doktorant wykazał w swojej pracy, iż zna doskonale literaturę przedmiotu, choć umknęły mu pewne źródła i opracowania, zwłaszcza artykuły, które pomogłyby mu dość znacznie w pracy. Warto tu tylko wspomnieć fundamentalne dzieło Melchiora Cano, *De locis theologicis* gdzie autor ten podał kompletną definicję tradycji w rozumieniu Kościoła Katolickiego i znaczeniu nauczania Ojców Kościoła oraz prace: Eweliny Weber, *Źródła patrystyczne „O Jasnym a Szczyrym Słowie Bożym” Stanisława Hozjusza*. „Studia Warmińskie” T. 40: 2003, s. 253-276 oraz Marcina Wysockiego, *Recepcja Ojców Kościoła w „Confessio catholicae fidei christiana” Stanisława Hozjusza*. „Vox Patrum” R. 36: 2016, t. 65, s. 727-739.

Dysertacja napisana została poprawnym, potoczystym językiem polskim, dlatego czyta się ją bez większych trudności. Również pod względem edytorskim zasadniczo została dobrze przygotowana choć zdarzają (nieliczne!) się drobne potknięcia. Szkoda, że Autor pominął we *Wstępie* klasyczne jego części: jak przedstawienie stanu badań, wskazanie podstawy źródłowej, oraz zaprezentowanie struktury pracy i omówienie przyjętej w rozprawie metody. Dyskutować można z rozłożeniem materiału, czy np. do rozdziału pierwszego, który nie jest podzielony na punkty, nie włączyć czterech pierwszych punktów z rozdziału drugiego, zachowując pewną równowagę? W rozdziale siódmym może warto by omówić Samuela Dambrowskiego twórcę modlitewników *Lekarstwo duszne człowieka chrześcijańskiego w chorobie* z 1611 roku oraz *Raj duszny* z roku 1623, a do rozdziału ósmego dodać tego samego twórcę jako autora *Postylli chrześcijańskiej* z lat 1620-1621, co pozwoliłoby zachować przyjęty dychotomiczny układ całości pracy. Poza tym Pan Jezus nie poniósł śmierć krzyżową w Galilei (s. 80) – gdyż Jerozolima leży w Judei.

Podjęty temat przez p. mgr Gołębiowskiego jest niełatwym zagadnieniem, najeżonym rozmaitymi rafami, Autor jednak poradził sobie z nim dobrze, ukazując w całości jego

złożoność i wagę. Praca ta oparta na materiale źródłowym wnosi do polskiego dyskursu naukowego nowe spojrzenie i nowe ustalenia, odrzucając tezy XIX-wiecznej doktryny pozytywistycznej, o miałości staropolskiej literatury (wręcz przeciwnie jeśli chodzi o teologię, w Paryżu czekano na to, co napiszą w Krakowie). Stanowi to oczywisty dowód na oryginalność pracy i jej bezsporny wkład dysertacji p. Gołębiowskiego do nauki polskiej.

Wszystkie wskazane drobne lub dyskusyjne niedociągnięcia, które zresztą łatwo poprawić, nie rzutują w sposób zasadniczy na jakość pracy i jej znaczenie. Zgromadzone w recenzowanej pracy materiały źródłowe, sposób ich wykorzystania, odpowiednia literatura przedmiotu, sposób argumentowania pozwalają na uznanie jej za spełniającą w znakomity sposób wymogi stawiane dysertacjom doktorskim. Pracę tę uznaję wręcz za wzorcową, którą należy po pewnych drobnych korektach, opublikować. Wnoszę więc o jej przyjęcie i o dopuszczenie Doktoranta mgra Michała Gołębiowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Prof. Andrzej Bujnowski". The signature is fluid and cursive, with a long horizontal stroke at the end.

Kraków, dn. 15 czerwca 2020